

היבטים לשוניים בפרשת שפטים עח

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינוי משמעות בפרשת שפטים ובהפטרה ובראשון של כי-תצא

טז	יח	שְׁפָטִים וְשֹׁטְרִים: הפ"א והט"ז בשווא נע. תַּתֵּן-לָךְ: געיה בת"ו הראשונה
טז	כ	נָתַן לָךְ: אין טעם נסוג אחור, כן הדבר גם בהמשך יז ב
טז	כא	תַּעֲשֶׂה-לָךְ: העמדה קלה בת"ו ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק
יז	א	כָּל דָּבָר רָע: טעם טפחא בתיבת כָּל, יש להקפיד על הפרדת שתי התיבות הנותרות
יז	ד	וְהִגַּד-לָךְ: געיה בה"א
יז	ז	תִּהְיֶה-בּוֹ: העמדה קלה בת"ו ודגש חזק בב"ת מדין דחיק
יז	ח	לִנְגַע: הלמ"ד קמוצה
יז	י	אֲשֶׁר יִבְחַר ה': טעם טפחא בתיבת אֲשֶׁר
יז	יב	לְשָׁרֵת: טעם נסוג אחור לש"ן ותנועת הר"ש התקצרה לסגול
יז	יד	וַיִּשְׁבְּתָה בָּהּ: טעם נסוג אחור לש"ן, הב"ת בראש התיבה השנייה בדגש חזק מדין אתי מרחיק
יז	טז	לֹא-יִרְבֶּה-לּוֹ: במלרע, הלמ"ד האחרונה בדגש חזק מדין דחיק, אין לקרוא כאילו ההטעמה בב"ת
		וכן הדבר גם בהמשך פס' יז. תִּסְפּוֹן: יש להאריך מעט בת"ו ובמלרע
יז	יח	וְכָתַב לּוֹ: טעם נסוג אחור לכ"ף. מִלִּפְנֵי הַפְּהִיגִים הַלְוִיִּם: טעם טפחא בתיבת מִלִּפְנֵי
יז	יט	וְקָרָא בּוֹ: טעם נסוג אחור לקו"ף
יז	כ	הוּא וּבָנָיו: יש להקפיד על הפרדת התיבות, להשמיע שורק פעמיים, כן הדבר בהמשך יח ו ¹
יז	ב	לֹא-יִהְיֶה-לּוֹ: העמדה קלה בי"ד הראשונה
יז	ה	אֶת-הַדָּבָר הָרָע: הרע ברי"ש קמוצה
יח	ח	חָלַק כְּחָלָק: לאלו שאינם מבחינים בקריאתם בין קו"ף לכ"ף עליהם להיזהר לא להדביק את התיבות
יח	ט	כְּתוּעָבָת: הע"ן בחטף פתח ולא בצירי ²
יח	יא	וַיִּדְעֵנִי: הי"ד בחירק חסר (אין לקרוא 'ואידעני') והדל"ת אחריה דגושה ובשווא נע
יח	יב	כָּל-עֲשֵׂה אֱלֹהִים: טעם נסוג אחור לע"ן
יח	יד	אֶל-מַעֲנָנִים: נו"ן ראשונה בשווא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים. נָתַן לָךְ: טעם נסוג
		אחור לנו"ן הראשונה. תִּשְׁמְעוּן: במלרע
יח	יט	הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יִשְׁמַע: תיבת הָאִישׁ בפשטא, לא בקדמא כמו בצירוף קדמא מהפך פשטא
יט	א	וּבְבִתְיָהֶם: ב"ת ראשונה, על אף הקושי, בשווא נח

¹ לחתוך בגרון את זרימת האוויר (דהיינו: א' עיצורית, "גנובה"), כדי שתנועת השורק שבראש המילה ובנָיו לא תישמע כמו המשך של תנועת השורק הקודמת שבסוף הוּא.

² צורת הנסמך גרמה לתנועת הצירי להתקצר לחטף

יט ב תִּבְדִּיל לָךְ: אין טעם נסוג אחור, עם זאת, יש להיזהר לא להדביק את התיבות

יט ה וְנִדְחָה: הד' דגושה ובשוא נע³

יט ו כִּי-יָחַם: כי במקף ולא במונח

יט ח אֶת-גְּבֻלְךָ: העמדה קלה בבי"ת והלמ"ד בשווא נע. וְנָתַן לָךְ: טעם בסוג אחור לנר"ן הראשונה

יט י דָּם נָקִי: הד' קמוצה⁴

יט יא וְאָרַב לֹא: טעם נסוג אחור לאל"ף

יט יג מִיִּשְׂרָאֵל: היר"ד בדגש חזק ובחירק

יט יט וַעֲשִׂיתָם לֹא: טעם נסוג אחור לשי"ן

כ ב כָּקָרְבָּנָם: הקו"ף בקמץ רחב והרי"ש בקמץ קטן

כ ג אֶל-תִּירְאוּ: געיה בתי"ו והרי"ש בשווא נע⁵

כ ו אֲשֶׁר-נָטַע כָּרֶם: אין טעם נסוג אחור. תיבת אֲשֶׁר מוקפת ולא בקדמא, כן הדבר גם בפסוק הבא

כ ז אֶרֶשׁ: שי"ן שמאלית

כ ט וּפְקֻדּוֹ: הטעמה משנית של מרכא בפ"א במדויקים

כ יא לָמַס: הלמ"ד בקמץ

כ יט לְתַפְשָׁה: התי"ו בקמץ קטן. אֶת-עֲצָה: יש להקפיד על קריאת המפיק, אחרת יש בכך כדי לשבש את משמעות הכתוב

כ כ כִּי-לֹא-עָץ: שלוש המילים מוקפות וזהו הנוסח הנכון⁶

כא א בָּאֲדָמָה: הב' קמוצה

כא ב וּמִדְדוּ: דל"ת ראשונה בשווא נע⁷

כא ד וְעֶרְפוֹ-שֵׁם: געיה בעי"ן

כא ו עַל-הָעֵגְלָה הָעֲרוּפָה בְּנַחַל: טעם טיפחא בתיבת עַל-הָעֵגְלָה

כא ח דָּם נָקִי: הדל"ת קמוצה

הפטר שופטים, ישעיהו נא יב – נב יג:

נא יב וּתִירְאִי: העמדה קלה בתי"ו והרי"ש בשווא נע⁸

נא יג וַיִּסַּד אֶרֶץ: תיבה ראשונה במלרע ושנייה במלעיל, אין טעם נסוג אחור

נא טו רָגַע: במלרע

³ המרפה וקורא בשוא נח משנה למשמעות של דחייה.

⁴ יתכן שזה לעיכובא למי שבכל מקום מבחין בין קמץ לפתח

⁵ הקורא נח משבש את משמעות הכתוב

⁶ בקורן התיבה כִּי מוטעמת במונח, עיין בספר "כא"צ והנוסח המקובל של המקרא" עמ' 54 שהטעמת הדפוס מנוגדת לנוסח המדויק בכתבי היד.

⁷ אין לחוש לאותם דפוסים וכתבי יד אשר ניקדו שם חטף פתח, אין זה אלא כי אם למנוע קריאתה בשווא נח

⁸ יש שינוי משמעות אם יקרא בשוא נח.

נא יז הַתְּעוֹרָרִי הַתְּעוֹרָרִי: בשתי התיבות רי"ש ראשונה בשווא נע ולא בחטף

נא יט מִי יִנּוּד לָךְ: טעם טפחא בתיבת מִי

נא כ הַמְלָאִים: געיה בה"א והמ"ם אחריה בשווא נע

נא כא וְשָׁכַרְתָּ: שי"ן ימנית

נא כג מוֹגֵיךְ: הי"ד בחירק חסר, אין לקרוא 'מוגאֵיךְ'. לַעֲבָרִים: הלמ"ד בפתח על אף שהיא באה לפני גרונית

נב א עוֹרֵי עוֹרֵי: במלרע

נב ד יֵרֶד-עָמִי: געיה ביו"ד הראשונה

נב ה יְהִלֵּלָהּ: הה"א בצירי, ואין להשמיע צליל של יו"ד אחריה. מִנְאֵץ: המי"ם בחירק ולא בשווא

נב ו הַמְדַּבֵּר: געיה בה"א והמ"ם אחריה בשווא נע

נב ח נִשְׁאוּ קוֹל: טעם נסוג אחור לנר"ן, השי"ן בשווא נע

נב ט חֲרָבוֹת: החי"ת בקמץ קטן

נב יא הִבְּרוּ: במלעיל

נב יב תִּלְכוּן: מלרע

ראשון של כי-תצא

כא יג וּבִכְתָּהּ: המילה מוטעמת במרכא בבית"ת ובתביר בתי"ו

כא טו לְשִׁנְיָאָה: הנר"ן בחירק

כא יט וְתִפְשׁוּ בּוֹ: הטעם נסוג לתי"ו, עם זאת הפ"א בשווא נע

טז יח שְׁפָטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן-לָךְ בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ

מספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' שכו

כתב רש"י: לְשִׁבְטֶיךָ – מוסב על תתן לך: שופטים ושוטרים תתן לך – לְשִׁבְטֶיךָ. בכל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר... נתן לך – מלמד שמושיבין לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר. עכ"ל⁹.

וכוונת הכתוב להוסיף שמלבד השופטים והשוטרים אשר בכל עיר ועיר, צריך גם למנות לכל שבט ושבט (ראה ביאורו ברמב"ן). ולפי זה הפיסוק הוא: שְׁפָטִים וְשֹׁטְרִים

תִּתֶּן-לָךְ (בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ), לְשִׁבְטֶיךָ.

א"ה. דברי הרמב"ן: ויתכן לפרש, שיחייב הכתוב למנות בית דין על כל השבט והוא ישפוט את כולם, ואחריהם נמנה בית דין בכל עיר ועיר שישפוט את העיר; ואע"פ שכולם שוים במנין, שהם עשרים ושלושה בדיני נפשות ושלושה בדיני ממונות - אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט, ותחתיהם לכל עיר ועיר. ואין בעלי הדין יכולין לכופ זה את זה לדון אלא בפני בית דין שבעירים, לא בפני בית דין שבעיר אחרת. ואפילו היו שני בעלי הדין בעיר אחרת, יכול לומר: נלך לפני בית דין שבעירנו. אבל

⁹ לתשומת לב: מוֹגֵיךְ בגימ"ל לא מוניך בנר"ן כבהפטרות עקב. וכבר ראיתי שטעו בזה.

¹⁰ א"ה. לשון רש"י כאן הוא ממפעל הכתר של בר-אילן, שונה במקצת מהלשון בספר תורת הטעמים. לפי צורת ההגשה שם באותיות קטנות הם מסופקים אם זו אכן לשון רש"י. יש לציין שהרבה פעמים לשון רש"י המובא ברמב"ן הוא הלשון המסופקת, כלומר לפני הרמב"ן עמד הנוסח כלפנינו, ללא פקפוקים אם אכן זו לשון רש"י.

בית דין השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון בפניהם; ואפילו היו הנדונים בעירם, יכול לומר: לבית דין הגדול של שבט אזילנא. וכן אם נסתפקו בתי דינין של העיירות, יבואו לפני בית דין הגדול של השבט וישאלו. כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל, כך יהא בית דין אחד ממונה על כל שבט ושבט; ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם, גוזרין ומתקנין, והיא לשבט כגזרת סנהדרי גדולה לכל ישראל. וזה הבית דין הוא המוזכר במסכת הוריות (פרק א משנה ה), ששנינו בו: הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו שבט על פיהם, אותו שבט חייב ושאר השבטים פטורין וכו'. בהמשך מפרש הרמב"ן על דרך הפשט.

אבל הטעמים פיסקו: שפטים ושטרנים תתן לך בכל-שעריך / אשר ה' אלהיך נתן לך לשבטיך. ופירש ספורנו: בשעריך שהוא נותן לך שתחלק לשבטיך לא במה שתכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל בחוצה לארץ אין אתה מושיב דינים בכל פלך ובכל עיר ועיר (מכות ז, א) וזה כמו בסוריא וזולתה: ובאלישיך פירש דקאי על השופטים: תמנה את אותם¹¹ שופטים אשר ה' אלהיך נתן לך [בכל דור ודור] לשבטיך. היינו לפי מעלת שבטיך שבאותו הדור – תהיה מעלת השופטים שהשיית יתן לדור. ע"כ מתורת הטעמים.

יז יד-טו דפי פרשת השבוע של בר-אילן שופטים עז
פרופ' רפי ועקנין פרופ' רפי ועקנין, מרצה במכללת הרצוג בירושלים
מצוות המלך

כִּי־תִבָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וִירָשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכִל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי: שׁוֹם תִּשִּׁים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקִּרְבִּי אַחִיךָ תִּשִּׁים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אַחִיךָ הוּא:
ידועה מחלוקת המפרשים בשאלה. האם מצוות המלך היא רשות או חובה. ובלשונו של אברבנאל (כאן): "חכמינו הקדושים והאחרונים התקוטטו בזה". אני מבקש לדון כאן על פירושיהם של הרמב"ן והנצי"ב למצווה זו. ועל המשתמע מהם להגדרת תפקידו של המלך.

א. הרמב"ן אומר: "ואמרת אשימה עלי מלך" ... היא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה. כלשון 'ועשית מעקה לגגך' (דברים כב, ח).
אליבא דרמב"ן. "ואמרת אשימה עלי מלך" אינו משפט תנאי. אלא המשפט העיקרי בפסוק זה. ומכאן שהמצווה למנות מלך היא חובה. כמו שהכתוב 'ועשית מעקה לגגך' הוא חובה.

על פירושו זה של הרמב"ן אומר הרב בכרך:

אולי לא רק לפי הלשון הביא הרמב"ן מצוות המעקה לכאן, אלא לפי הצורך שיש במלך, אחרי ירושה וישיבה, כצורך המעקה לגג.¹²

הצד השווה בין שתי המצוות הללו הוא זה: "מעקה" הוא "גדר סביב לגג" או "כעין תיק שמשמר מה שבתוכו".¹³ בגג ללא מעקה יש סכנת נפילה. העלולה לשים דמים בבית. ככתוב: "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל מִמֶּנּוּ" (דברים כב, ח). בדומה לכך, בארץ ללא מלך יש סכנת "נפילה" ליושבים בה. והארץ

¹¹ א"ה. יש טענים וגם מלמדים לתלמידים שהביטוי 'את אותו' או 'את אותם' אינו נכון. כי 'אותו' הוא 'את' בכינוי, 'את הוא', ואין להוסיף 'את לאת'. אבל לא מבינים אנו חיים. בחיפוש בלשון חז"ל ימצא צירוף זה כמה וכמה פעמים.

¹² הרב י' בכרך. מה בין שאלו לדוד. ירושלים תש"ל. עמ' 81.

¹³ רש"י בפירושו לדברים כב:ח מצטט את אונקלוס.

תימלא דמים, כפי שאירע בתקופת השופטים: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל" (שופטים יז, ו). זו לשון הכתוב בשלושה אירועי דמים שאירעו באותה תקופה: פסל מיכה¹⁴ (פרק יז), נחלת שבט דן¹⁵ (פרק יח), ופילגש בגבעה (פרק יט). שמואל הנביא, שכתב את ספר שופטים, בחר למקם את הסיפורים הללו בסוף הספר, אף על פי שמבחינה היסטורית מקומם בראשיתו, בימי עתניאל בן קנז, כנראה כדי להבליט את הצורך במלך.¹⁶ הביטוי "אין מלך בישראל" נדרש שם בפנים רבות, ומהן עולה כי עיקר תפקידו של המלך הוא להציב גבולות ולהטיל מרות, כלשון הכתוב: "שׁוֹם תִּשֹּׂם עָלָיָהּ מֶלֶךְ". בדבר הזה שגו העם כעשאלו מלך מעם שמואל באומרים: "שִׁמְיָה לָנוּ מֶלֶךְ" (שמואל א, ח, ה). וכאשר הקב"ה נענה לבקשתם, תיקן את לשונם ואמר: "זֶה יִהְיֶה מְשַׁפֵּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם" (יא).

ב. הנצי"ב אומר: "לפי לשון זה היה במשמע שאין זה מצווה במוחלט למנות מלך אלא רשות, כמו וְאָמַרְתָּ אֲכָלָה בָּשָׂר (דברים יב, כ), הוא משווה בין "ואמרת" שבמצוות המלך לבין "ואמרת" שבאכילת בשר תאוה. בשני העניינים עליכם לעשות את הדבר כפי שהכתוב מצווה, ולא כפי העולה על רוחכם. אולי גם כאן אפשר לומר, שלא רק לפי הלשון הביא הנצי"ב את עניין אכילת בשר תאוה לכאן.¹⁷ הזיקה בין שני עניינים אלו נרמזת במטבעות לשון נוספות: [א] "שאלו שלא כהוגן" נאמר על בשר תאוה (יומא עה ע"ב) ונאמר גם במלך (סנהדרין כ ע"ב), [ב] "תִּנְחָה לָנוּ בָּשָׂר וְנֹאכְלָה" (במדבר יא, יג) נאמר בקברות התאוה, וזה היה "וּבְעֵינֵי מִשָּׁה רָע" (שם:י). ובמשפט המלך נאמר: "תִּנְחָה לָנוּ מֶלֶךְ" ובהמשך נאמר: "וירע הדבר בעיני שמואל".

נראה לי, שמהזיקה בין שני העניינים הללו ניתן ללמוד, שעיקר תפקידו של מלך הוא לרסן את עמו מפני פריצת יצרים, כפי שאומר ר' שלמה אפרים מלונטשיץ, בעל הפירוש "כלי יקר": "לכן נאמר: 'כִּי תֵבֵא אֶל הָאָרֶץ', כי לאחר ירושה וישיבה וישמן וישרון ויִבְעֹט (דברים לב, טו) ו'אִישׁ הישר בעֵינָיו יַעֲשֶׂה', כשאין מלך בישראל". לדבריו, תפקידו של המלך הוא לקדם את פניהן של שתי סכנות הרובצות לפתחו של העם: "וישמן ויבעט" ו"איש הישר בעיניו יעשה". ואכן כך הוגדר ייעודו של המלך הראשון: וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת שְׂאוּל וְה' עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלָיךְ זֶה יַעֲזֹר בְּעַמִּי (שמואל א, ט, יז). רש"י פירשו: "לעצור בכל אחד מעשות רעה", והמלבי"ם פירשו: "לעצור בעד רוע דרכם ומשובותיהם".¹⁸

תפקידו של המלך הוא אפוא: הצבת גבולות, הטלת מרות, משמעת וריסון. וכל אלו הן גם חובות המוטלות עליו, כמבואר להלן.

ג. מצוות המלך שבפרשתנו אינה אלא רשימה מפורטת של איסורים והגבלות המוטלות עליו: שבעה לאווין ומצוות עשה אחת – וְכָתַב לוֹ אֶת-מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת – שגם היא נועדה להגבילו ולכוף אותו למרות שמיים, כי רק המולך על עצמו ראוי למלוך על אחרים.

¹⁴ א"ה: מאורע חמור ללא ספק, אבל למה 'אירוע דמים'?

¹⁵ א"ה: התיישבות חלק משבט דן בליש תוך הריגת התושבים ושרפת העיר, גם היא לא מה שאנו קוראים אירוע דמים, גם לא גזל הפסל והכוהן.

¹⁶ ראו דברי י' אליצור בפירוש "דעת מקרא" לשופטים יז:ו.

¹⁷ ספורנו מדמה את מצוות המלך לעניין "אשת יפת תואר", ואברבנאל מדמה אותה לעניין "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֹתָם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתָּם" (דברים ה, כה). אולי גם הם הביאו עניינים אלו לכאן, לא רק לפי הלשון, אפשר שזה רומז לגערה הנסותרת בקמטי תורה אלה.

¹⁸ משה שהיה "אב למלכים" (מדרש שוחר טוב צ, ח), אחד משמותיו הוא: "גדור" – שגדר פרצותיהן של ישראל (מגילה יג ע"א).

חכמים הגדירו את המלך כמי "שאינן על גביו אלא ה' אלהיו" (הוריות יא ע"ב). ביטוי זה, המבטא את זיקתו המיוחדת אל ה', נאמר במצוות המלך (דב' יז:יט): "לִמְעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו"; ובקרבן המלך: אֲשֶׁר נִשְׂיָא יִחְטָא וְעֵשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאֵשֶׁשׁ (ויקרא ד, כב). ביטוי זה מתאר מחד גיסא את גודל כוחו, מעמדו וסמכותו ביחס לנתיניו, ומאידך גיסא את הגבלת כוחו ביחס לה' אלהיו, כפי שפירשו רמב"ן (ויקרא ד כב): "שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו נפשו וממלכתו".

בדבר הזה נבחן שאול, המלך הראשון, פעמיים. בראשונה, מבחן של משמעת למצוות הנביא: "שָׁבַעַת יָמִים תֹּחֵל עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ" (שמואל א, י, ח) – "בזה הדבר תתקיים בידו המלוכה אם לאו" (רד"ק שם). ובשנייה, מבחן של משמעת למצוות התורה: "לֹךְ וְהִכִּיתָ אֶת עָמָלֶךָ" (שמואל א, טו, ג).

ד. כאמור, מצוותו הראשונה של המלך היא לכתוב לו ספר תורה: "וְהִיָּח כְּשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלָכְתּוֹ וְכָתַב לֹה אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם" (יח, י). המלך מצווה להעתיק את ספר התורה "מִלְפָּנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם". כלומר, בעניין התורה והוראתה, סמכותם קודמת לסמכותו והוא כפוף למרותם. ליתר דיוק יש לומר, שמלך מצווה לכתוב לו שני ספרי תורה, אחד כמו כל אדם מישראל, והוא מונח לו בבית גניזו, וספר נוסף הקשור לו בזרועו והוא יוצא ונכנס עמו. כלומר, המלך שהוא "אדם המעלה", צריך שמירה גדולה יותר מכל אדם, כי "כל מה שהוא גדול ביותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו"¹⁹ שפלות רוח, ענווה וכפיפות קומה הן מידות הנדרשות מהמלך, בהן הוא נבחן ובהן מתקיימת מלכותו. שאול זכה למלוכה "בזכות שהיה עניו, שהיה שפל רוח" (מדרש שמואל [בובר] יז, ד), והוא איבד אותה כאשר גברה בו האמונה בכוחו, ולא ביטל את רצונו מפני רצון גבוה – "החל יצרו של שאול נוקפו במידת החמלה והוא רב את יצרו". לעומתו, אצל דוד הייתה הענווה מידה יסודית: "וְדָוִד הוּא הֶקְטָן" (שמואל א, יז, יד) – "הוא בקטנותו מתחילתו ועד סופו" (מגילה יא ע"ב), ולכן נכון כיסא מלכותו עד עולם.

הפטרת שפטים

נא יז הַתְּעוֹרְרֵי הַתְּעוֹרְרֵי קוֹמֵי יְרוּשָׁלַם מודעת זאת שכמעט בכל מקום ירושלים²⁰ נכתבת ללא יו"ד אחרי הלמ"ד. בחלקים הארמיים במקרא הלמ"ד מנוקדת בסגול, בדעת מקרא ב'הנוסח ומקורותיו מציין ר"מ ברויאר ז"ל שיש מנקדים בצירי.

ראה למשל דניאל ו יא וְדָנִיֵּאל כְּדִי יָדַע דְּיִרְשִׁים כְּתָבָא עַל²¹ לְבִיתָהּ וְכוּן פְּתִיחָן לָהּ בְּעִלְיָתָהּ נִגְדַּד יְרוּשָׁלַם יְרוּשָׁלַם: ל. יְרוּשָׁלַם: שִׁד יֵשׁ לְצִיין שְׁבִמְקוֹמוֹת אַחֲרִים שִׁשׁוֹן גּוֹרֵס בִּסְגוֹל. וכמדומה שלא בכל המקומות יש חילופי גרסה.

ומהמקרא ללשון חז"ל, משנה, תלמודים, מדרשים ולשון התפילה. בלשון התפילה לא ידוע לי שאומרים ירושלים. השאלה היא במקומות הכתובים ארמית בתלמוד, איך ננקדם.

ר' יצחק פרנק בעל המילון התלמודי: שלום,

¹⁹ הרב י' בכרך, עמ' 43.

²⁰ יש כמה פעמים שהיו"ד כתובה, הידועה שבהן היא במגילת אסתר ב ו אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַם

²¹ בתרגומים לרוב 'על' במשמע נכנס מנוקד עַל בקמץ; יש תרגומים שמתרגומים בפתח ע"פ המקרא, ואין זה עיקר.

א.

במאמר של פרופ' נריה גוטל "ירושל-י-ם : אופני הגייה וכתובה [סיני ק,א (תשמז) רכב-רמא ; נמצא בפרויקט השו"ת]

הוזכר שהרצ"פ פרנק שמע את הרב מסלנט קורא ירושלים בצירי [כמצ"ב],

וגם במילון הארמי של פרופ' סוקולוף מנוקד בצירי [עמ' 542].

הניקוד במקרא שנוי במחלוקת, כמובא ב"הנוסח ומקורותיו" של הר"מ ברויאר:

לעומת הדפוס בצירי, כתבי היד מנקדים בסגול.

צ"ע איך לנקד בבבלי.

ב.

האם לנקד בבבלי כמו בארמית גם כשמודפס "ירושלים" מלא?

לדוגמא, בגיטין נה בדפוסים מלא, אך בכת"י אראס ומינכן 95: "חריב ירושלם... חריב ירושל"

ע"כ מדברי השאלה של ידידנו ר' יצחק.

מהעניין להביא מדברי פרופ' גוטל הערה 13.

בנוגע לכתובת שם העיר בתלמודים, מעניין לציין, כי בירושלמי גרסו בדרך כלל "ירושלם" חסר (ראה "אוצר לשון תלמוד ירושלמי – אוצר השמות") אף שמצוי גם "ירושלים" מלא, עיין שם בכמה דוגמאות ממסכת ברכות (ועי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ט: "אנשי ירושלים היו כותבין ירושלים ירושלימה ולא היו מקפידין וכו'"). לעומת זאת בבבלי גרסו עפ"י רוב "ירושלים" מלא (ראה "אוצר לשון התלמוד" כרך י"ז, בערכו) אף שגם שם מצוי "ירושלם" חסר – ר' סנהדרין צ"ה – צ"ו (אמנם נר' ששם זהו סגנון סיפורי, ובארמית).

בנוגע לכתובת שם העיר בתלמודים, מעניין לציין, כי בירושלמי גרסו בדרך כלל "ירושלם" חסר (ראה "אוצר לשון תלמוד ירושלמי – אוצר השמות") אף שמצוי גם "ירושלים" מלא, עיין שם בכמה דוגמאות ממסכת ברכות (ועי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ט: "אנשי ירושלים היו כותבין ירושלים ירושלימה ולא היו מקפידין וכו'"). לעומת זאת בבבלי גרסו עפ"י רוב "ירושלים" מלא (ראה "אוצר לשון התלמוד" כרך י"ז, בערכו) אף שגם שם מצוי "ירושלם" חסר – ר' סנהדרין צ"ה – צ"ו (אמנם נר' ששם זהו סגנון סיפורי, ובארמית).

וע"ע שו"ת "הר צבי" או"ח ח"א סי' ס"ד, בדיונו אודות שאלת צרכים בלשון ארמית וראה עוד בזה בספר "תמים דעים" להראב"ד סי' קפ"ד).

כותר: ירושלים: אופני הגייה וכתובה מחבר: הרב נריה גוטל
כתב עת: סיני ק, רכב - רמא
** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרויקט השו"ת - אוני בר-אילן**

ובהמשך בעמ' רלב

ואכן רבה של ירושלם, הגרצ"פ פרנק צ"ל⁴⁶, נסמך על הכרעתו זו של המבי"ט, והקיש ממנה בנוגע לאופן כתיבת שם העיר ירושלם. על פי מסקנתו כתב כי "הענין מבואר ופשוט מאד, דבלשון תרגום מבטאין אות למד דירושלים בצירי בלי הרגשת יוד, ובגט דצריכין לכתוב לשון תרגום אין מקום לכתוב יוד, דלגבי לשון תרגום אם יכתוב יוד אחרי הלמד יהי' שינוי השם ושפיר דקדקו שלא לכתוב יוד שני". להכרעה זו יש כמובן משמעות לא רק לגבי הכתיבה אלא גם לגבי אופן קריאת הגט, כאמור לעיל בראשית המאמר. לפיכך הוסיף הגרצ"פ פרנק והעיד: "בזכרונותי מירחי קדם בעודני צעיר לימים ישבתי בסידור הגט עם הגאון הר"ש סלאנט ז"ל שהוא הי' המסדר גיטין, כמדומה לי שכשהי' קורא את הגט אחרי הכתיבה הי' קורא בגט ירושלם בצירי ולא בפתח וזה מתאים לשיטת המבי"ט דבגט כותבין

כותר: ירושלים: אופני הגייה וכתובה מחבר: הרב נריה גוטל
כתב עת: סיני ק, רכב - רמא
** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרויקט השו"ת - אוני בר-אילן**

ע"כ מדברי נריה גוטל.

נניח לעניין כתיבת ירושלים בגט. לעניין מדיניות כתיב וניקוד ירושלים בתלמוד ובמילון תלמודי, צריך הכרעה. מצד אחד צריך לנקד לפי האמת, מצד שני לא כדאי להרבות בניקודים הנראים תמוהים אם אין כאן שגיאה ממש. אולי מטעם זה נשתנה כתיב ירושלים בדפוסים לעומת כתבי היד. ועם זאת במשפט שכולו ארמי כמו אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים,

נראה לענ'ד לכתוב ירושלם ולנקד יְרוּשָׁלַם. והלומד יחליט (לפעמים בהתאם לקהל השומעים, אם זה לימוד ברבים), איך לנקד.
בפיוט של ר' ישראל נגארה 'יה רבון' אני רגיל שהיו שרים 'בירושלים קרתא דשופריא', אבל כמדומה שהסידורים מנקדים בירושלם.

פֶּן לַחֲכָם וַיִּחַכֶּם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אתם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

ברתיבת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺